

«Մասեա Ծոեր» էպոսը հայ ժողովրդի գոյափիլիսոփայության և կենսափիլիսոփայության հանրագիտարանն է, նրա հազարամյա մշակույթի բարձրակետը: Էպոսը հայ ժողովրդի ոգու և աշխարհըմբռնման խտացումն է, նրա պատմության, նրա ստեղծած հոգևոր արժեքների հանճարեղ սինթեզը, հայի Աստվածաշունչը:

Էպոսի հերոսների կյանքի և վախճանի միջոցով շամիկ ասացողների կողմից ամառ էն քաշվում և լուծվում վիթխարի ընդգրկման կրոնափիլիսոփայական և բարոյաէթիկական հարցեր, տրվում դրանց պատասխանները, որոշվում բարու և չարի սահմանը, մարդու և տիեզերքի, մարդու և Աստծո փոխադարձ կապի, կյանքի և մահվան, չարիքի և առաքյալների, աշխարհում տիրող անկատարության և անարդարության, մեղքի և հատուցման, ազատության և ամենաթողության հարցերը. հարցեր, որոնց պատասխանները գտնելու համար բարձրագույն ճշմարտություն փնտրող միջնադարյան իմաստուններն ու բանաստեղծները դիմում էին անտիկ փիլիսոփայությանը, նորստեղծագործականությանը, նորսկստնականությանը, փակ կամ հերմետիկ գիտելիքներին:

Ինչու՞ համաշխարհային էթիկական մյուս ստեղծագործությունների նման՝ մեր էպոսում եւս այդքան կարևորվում է կրոնի և հավատի դերը: Կրոնի միջոցով կապ է հաստատվում անուսանելի ու անճանաչելի աշխարհի միջև, աշխարհի, որտեղ իշխում են բարձրագույն տիեզերական ուժերը, և որոնց պաշտպանությանն են ապավինում մարդիկ բոլոր ժամանակներում: Կրոնը կոչ է անում պահպանել օրենքները և հարգել Աստծո կողմից մարդուն տրված բարոյաէթիկական արժեքները: Այն միավորում է անցյալն ու ապագան: Էպոսի անանուն հեղինակները գիտակցում են, որ Աստծո ձեռքին է մարդու կյանքը, ճակատագիրն ու վախճանը, որ տիեզերքի Տիրակալը և Արարիչը ամեն վայրկյան ներկա է մարդու կյանքում, որ Նա ենթակա չէ մարդկային պատկերացումների կատեգորիաներին, քանի որ նա ժամանակից և տարածությունից դուրս է:

Շուրջ երեք հազար տարի ամառ Հին Իսրայելում ծնված մենաստվածության գաղափարը դարձավ մարդկային մտածողության բարձրագույն արտահայտությունը: Այն ամեց բոլորովին նոր պատկերացում ճշմարտության և արդարության մասին: Աստծո էության մասին հանճարեղ բանաձևումով է խոսում Մասեա դուցազն Դավիթը. «Աստված էն է, ինչ որ մեզ ստեղծել է ու պահում է: Աստված բարերար է, ոգորմած, օրհնյալ ու միշտ հիշյալ: Թագավոր, ինչ թագավոր, ապա մենք թագավոր Տեր Աստված գիտենք»¹:

Այսօր գիտության մեջ ամենատարբեր միֆոլոգիական (առասպելաբանական) տեսություններ ընդունում են միֆի կենսունակությունը և տալիս միֆական խորհրդանշանների բացատրությունը: Ակնհայտ է, որ միֆական մտածողությունը բնորոշվում է հոգևորի և բնականի միասնությամբ ու նույնությամբ:

Կարելի է անվարան պնդել, որ խորհրդանշական աշխարհի ճանաչողությունը և էմբլեմատիկությունը ու խորհրդանշաններով հարուստ նրա մետաֆիզիկական մոդելի ստեղծումը մեծապես հաջողվել է մեր էպոսի անանուն բանաստեղծներին

¹ Մասունցի Դավիթ, Հայկական ժողովրդական էպոս, Եր., 1988, էջ

և երանց հառճարի շնորհիվ կամուրջ է գցվել երկրայինի և երկնայինի, անցյալի, ներկայի և ապագայի միջև: Քրիստոնեական կրոնը, ինչպես բոլոր համաշխարհային կրոնները, այդ թվում նաև միթրայիզմը, առասպելաբանական են: Քրիստոնեական առասպելները ներկայացնում են եզակի, չափազանց խորը իրողություններ հոգևոր փորձի և հոգևոր կյանքի վերաբերյալ: Ոչ մի աստվածաբանական և մետաֆիզիկական համակարգ չի կարող սքողել քրիստոնեության միֆականությունը:

«Մասնա Օտեր» էպոսում քրիստոնեական առասպելաբանության տարրերը հանդես են գալիս ինքնուրույն կամ ստեղծում գեղարվեստական ենթահամակարգ, որտեղ ներառվում են Աստծո հովանավորությունը, Նրա ողորմածությունը, պատվիրաններն ու օրենքները, անփոփոխ և անբեկանելի աշխարհակարգը, որի խախտումը կամ ոտնահարումն ու անտեսումը կանխարոշում են հերոսի դաժան ճակատագիրը: Էպոսում կրոնական շերտը զգալի չափով կրում է երկու մեսիական (փրկչաբանական) կրոնների՝ քրիստոնեության և միթրայիզմի (Միհր աստծո պաշտամունքի) ազդեցությունը: Մեսիական գիտակցությունը ծնվել է տառապանքից, անարդարությունից և չարիքից: Մեսիանիզմը հավատ է որ վրա կհասնեն նոր ժամանակներ, կգա Աստծո Արքայությունը, կգա Փրկիչը կամ Մեսիան իր արդար դատաստանով և մեսիական հաղթությամբ: Մակայն մեսիական գաղափարը բոլորովին չի նշանակում լավատեսական հայացք պատմության նկատմամբ. այն ավելի շատ ողբերգական հայացք է: Այնուհանդերձ կգա Աստծո Արքայությունը, կվերանա չարի ու բարու հակադրությունը, կհաստատվի Համաշխարհային Ներդաշնակություն, և գալիս ու գառը կապրեն կողք կողքի:

Վիպերգանքում Մասնա տան նախահայր ու հիմնադիր են Աստրեստանից (Միջագետքից) եկած եղբայրները՝ Սանասարը և Բադդասարը: Փաստ, որ հավաստված է Աստվածաշնչում: Այս փաստը հաստատում են նաև Մ. Խորենացին և Թ. Արծրունին՝ իրենց պատմություններում: Ինչպես համաշխարհային բոլոր մեծ էպիկական ստեղծագործություններում, մեր էպոսում նույնպես հերոսների ծնողները աստվածներ են, տիեզերական ուժերի աստվածացումներ՝ համաձայն միֆական շրջանի մարդկանց աշխարհայացքին և պատկերացումներին:

Սանասարը լցված է աստվածային ծովի հզորությամբ, ամպրոպածին դյուցազն է և հրեղեն: Ժողովուրդը բնագոյով և դարերի իմաստուն փորձով գիտեր, որ քաջ ու անվանի հերոսներին՝ իրենց ընտրյալներին, նույնիսկ անհնարին թվացող վիճակում օգնում էին տիեզերական վերին ուժերը: Սանասարի առջև ծավր ցամաքեց, ինչպես դա տեղի ունեցավ, երբ Մովսեսը, դուրս բերելով իր ժողովրդին եգիպտական գերությունից, անցնում էր Կարմիր ծովը:

Էպոսի առաջին ճյուղում միախառնված են տոտեմականն ու դիցաբանականը, հեթանոսականն ու քրիստոնեականը: Ամբողջ ճյուղում պայքար է գնում քրիստոնյա Գազիկ թագավորի, նրա դուստր Օովինար խանումի, նրա որդիների և կռապաշտ խալիֆի ու նրա կուռքերի միջև: Օովի հառապիկն Սանասարը տեսնում է մի եկեղեցի, ներս է մտնում ու քնում այնտեղ: Երազում նրան է հայտնվում Մարիամ Աստվածածինը.

Մայր Աստվածածին Էկավ էրագ, ասաց.

-Հեյ, Սանասար, Էլի վե՛ր:

Խաչ Պատերազմին էստեղ է.

Էլի, յոթ ծուներ, աղոթք առջև արա.

Արժան ըլիս, քեզ կը հասնի,

Դեռ վեր քո աջ թևին, որ դարբ չառնի²:

Շովի հատակին հայտնվում են նաև հրեշտակներ: Հենց նրանք են հերոսին հանձնում Խաչ Պատերազմին՝ նրան դարձնելով անխոցելի ու անհաղթ: Մասնասարին են հանձնվում նաև հրեղեն ձին՝ Քուռիկի Ջալալին, Կեծական թուրը, իր անհաղթության ասպազենը, որի հիմքում դրված են արծանի լինելու դեպքում Աստծո հովանավորությունն և պաշտպանությունը: «Մանասար և Բաղդասար» ճյուղում վիպական հերոսի կենսագրությունը ձևավորվում է վաղնջական ժամանակների դեպքերից, որոնք մնացել են ժողովրդի հիշողության մեջ: Այդ անունները, կերպարները, դեպքերը, ինչպես Հովսեփ Օրբելին է գրում «Մեզինից Բաժանված են ոչ թե մեկ, այլ բազմաթիվ հազարամյակներով»³: Էպոսի առաջին ճյուղում ժողովրդի գիտակցության մեջ մեկընդմիջ մերժվում է կռապաշտությունը:

Եղբայրների կառուցած Մասունը ծաղկուն, շեն ու ազատ երկիր է, որտեղ չկան սոցիալական ճեշում, ասպատակություն, հարկահանություն: Եղբայրների ձեռքով կառուցվում է հայի երազանքի երկիրը, որտեղ թագավորում են արդարության ու ճշմարտության օրենքները, որտեղ չի դրժվում Աստծո և Մասնա դյուցազունների ուխտը. եղբայրները հավատարիմ են Աստծուն, Նրա աշխարհակարգին ու օրենքներին և արծանիորեն կրում են իրենց հաղթության ասպազենը:

Վերջանում է Մասնա առաջին դյուցազուն, կոտ ու մոնոլիտ կերպար Մանասարի ճյուղը: Բացվում է Մանասարի կրտսեր որդի Մեծ Մհերի ճյուղը: Դյուցազնական ուժը, հայրենասիրությունը, ազատասիրությունը Մեծ Մհերին բերում են անհաղթ հերոսի համբավ: Նա հաղթում է Մասունի թշնամի գոռոզ Մելիքին հարկադրում նրան ճանաչել Հայաստանի անկախությունը և հայ ժողովրդի՝ ազատ ապրելու կամքը: Մեծ դժվարություններ հաղթահարելով՝ Մհերն ամուսնանում է Արմաղանի հետ:

Սակայն «Մեծ Մհեր» ճյուղում արդեն դրժվում է Աստծո և Մասնա դյուցազունների միջև հաստատված ուխտը: Մեծ Մհերը ոտնահարում է ամուսնական հավատարմությունը, անտեսում իր կնոջ՝ Արմաղանի թախանձանքը և գնում թշնամու երկիր այն դեպքում, երբ ինքը դեռ ժառանգ չունեի, և վտանգված էր Մասունի անկախությունն ու ազատությունը: Յոթ տարի Սարքում մնալուց և Բամիլ խաթունի քաղաքական հետահար նպատակներն ու նենգությունը հասկանալուց հետո նոր միայն նա վերադառնում է Մասուն: Արմաղանն ուխտ էր արել քառասուն տարի հեռու մնալ ամուսնուց: Սակայն վարդապետներն իրենք են նպաստում Արմաղանի «երթմնակոտոր» լինելուն և Աստծուն տված երդումը դրժելուն: Նրանք առաջնորդվում են քաղաքական և ազգային գերակա շահերով. Մհերից հետո Մասունը պետք է ունենար ժառանգ և չմնար անտեր: Ե՛վ Մհերը, և՛ Արմաղանը գիտակցում են, որ ուխտի խախտումը հղի է ծանր հետևանքներով, և իրենք պետք է կյանքով հատուցեն «երթմնակոտոր» լինելու համար: Ե՛վ այնուամենայնիվ գիտակցաբար գնում են այդ քայլին:

Մհերը կառուցում է Մարութա Բանձրիկ Աստվածածին վանքը, բնակեցնում այն անկյակներով, կաղերով, կույրերով, բերում քահանա և վարդապետ. Կարծես ուզում է քավել իր մեղքը Արմաղանին և հայրենի հողին դավաճանելու, «երթմնակոտորության» և ապագա ժառանգի՝ Դավթի որդության համար: Ե՛վ այսպես Մեծ Մհերը և Արմաղանը չափազանց թանկ վճարեցին իրենց մեղքի հա-

² Մասունցի Դավիթ, Հայկական ժողովրդական էպոս, էջ 105:

³ Орбели И. Армянский народный эпос, ст. 70.

Դավթի և Մելիքի հակադրությունն ու պայքարը բարու և չարի պատերազմն է, երբ չարը պարտվում է, և բարին հաղթում, ինչպես բոլոր վիպական ստեղծագործություններում:

Մելիքին սպանելուց հետո Իսմիլ խաթունն առաջարկում է Դավթին գնալ Սսքը և իշխել այնտեղ: Դավթի պատասխանն այլ է ընկնում բարձր բարոյականության:

-Ես մտքե որ ծնվեր եմ՝ անարա՛տ եմ,

Ես իմ հալալ լեշ հարամ լեշերու չեմ խառնի:

«Ես եմ ճանապարհը, ճշմարտությունը, և Կյանքը», -ասում էր Հիսուսը⁴: Հիսուսի ճշմարտությունը գերազույն է և վախճանաբանական: Ճշմարտությունը նյութական աշխարհից չէ, այն ոգուց է և պանանջում է այս աշխարհի վերջը ոչ թե որպես տիեզերք, այլ կեղծիքի, ստի, ասելության, ստրկության և մեղքի երկիր՝ ի հակադրություն Աստծու Արքայության: Արքայսին է Հին Իսրայելի մեսիական, մարգարեական կրոնական գիտակցությունը, Հնդկաստանի կրոնական գիտակցությունը, պարսկական դուալիստական վախճանաբանական, Պլատոնի, Նարեկացու, Պասկալի, Դոստոևսկու կրոնական գիտակցությունները: Ճշմարտությունը պետք է լինի դատաստան կեղծիքի նկատմամբ: Աշխարհը թաղված է չարիքի և կեղծիք մեջ, և աշխարհի մեջ չարը հաղթում է բարուն:

Բոլոր մեծ փիլիսոփաներն ու մտածողները համակարծիք են, որ համաշխարհային ներդաշնակությունը կիրառելի չէ այս աշխարհի նկատմամբ, որտեղ իշխում են չարիքն ու կեղծիքը, ասելությունը և դաժան թշնամանքը: Մարդկային անհատականության բացահայտումը և հաստատումը հնարավոր են միայն քրիստոնեության մեջ: Քրիստոսը ճանաչում է մարդու հավերժական նշանակությունը և հավերժական արժեքը, մարդկային հոգու և նրա ճակատագրի անկրկնելիությունն ու եզակիությունը:

Սակայն Մեծ Միերին պատուհասած մեղքից բաժին է հասնում նաև Մասունցի Դավթին: Դավիթը նույնպես «երթմնակուտոր» է լինում: Նա մատանի է փոխանակում Զմշկիկ Սուլթանի հետ, և սակայն, լքում է նրան ու ամուսնանում Խանդութի հետ: Նա Զմշկիկ Սուլթանին երգվում է յոթ օրից հանդիպել և պարզել հարաբերությունները, սակայն խոստումը ձգվում է յոթ տարի, Դավիթը երկար ժամանակով լքում է նաև հղի Խանդութին: Դավթի որդին՝ Փոքր Միերը, ըստ որոշ պատումների և էպոսի համահավաք տեքստի, ծնվում է ապօրինի գավակի խառնով ու նախատինքով: Գալիս է ցասման և հատուցման ժամանակը նաև Դավթի համար: Աստծու կողմից սահմանած օրենքների և կարգի դեմ մեղանշումն ու բարոյական նորմերի ռոնահարումը նրան նույնպես չհերմից և դարձավ կործանման ու մահվան պատճառ: Մերեղներունդ եկած և Մասնա Ծեռին Աստծու հովանավորությունն ապահովող Խաչ Պատարագին Դավթի թևին սևացավ և ինչպես ինքն է ասում, ոչ թե իր որդի Միերն էր իրեն խփում, այլ Խաչ Պատարագին: Դավիթը սպանվեց Զմշկիկ Սուլթանի և իր ապօրինի դստեր ձեռքով:

Եկավ Փոքր Միերի ժամանակը: Միերը ծնվեց մի ձեռքը խուփ, և ձեռքի մեջ՝ մի պուտ արյուն: Քեռի Թորոսը (ըստ որոշ պատումների՝ Դավիթը) եկավ Կապուտկող, մաժեց փոքրիկի ձեռքը, և մատները բացվեցին, տեսան «կաթ մի արյուն ձեռքի մեջ»:

Քեռի Թորոսը ասաց.

Հա՛յ, հա՛յ, թե քար էսօր մուտ տա, մուտ տա,

⁴ Աստուածաշունչ Մ.Ա.Ս. Էջմիածին, 2007, Հովհ. 14-50:

Հող չի կարնա պահի.

Ջաշխարք արեր է կաթ մի արուն,

Թե որ եղի մնաց,

Էդոր մտտեն գորմանայի Բան տէրնի⁵:

Ո վ է Փոքր Մհերը՝ աշխարհը մի կաթ արյուն դարձրած Սասնա դյուցազունը՝ առեղծվածային, հակասական, ռդերգական ու քննության համար չափազանց բարդ: Այն հերոսը, որին հողը չի կարող պահել: Մհերի թեոգոնիկ ծագման արմատները թաղված են վեղայական-իրանական-հայկական առասպելաբանության մեջ: Վեղայական և զրադաշտական Միթրա Աստվածը հայերի մեջ կոչվում էր Միհր: Զրադաշտի Ավեստայի հիմնական գիծը համարվում է դուալիզմը՝ բարու և չարի հավերժական համաշխարհային պայքարը: Մարդու ճակատագիրը կախված է առ ուժերից մեկի ընտրությունից: Ավեստայում Միթրանկամ Միհրը չար ու կործանիչ Ահրիմանի թշնամին է, աստվածների հոր՝ Անուրամագայի կամ Արամագդի որդին: Միթրան պաշտվել է ամբողջ անտիկ աշխարհում. նա մարդկանց համար անպարտելի Արև-աստվածն է, որի խորհրդանիշ կրակը վառվում է տաճարների ատրուշանների վրա որպես արդարության, ճշմարտության և մաքրության Աստված: Միթրան Աստված է, որն անխնա պատժում է կեղծիքն ու խաբեությունը: Միթրան թե՛ Վեդաներում և թե՛ Ավեստայում լուսավոր և բարի Աստված է, լույս և կրակ:

«Սասնա Օռեր» էպոսում, սակայն, տեղի ունեցավ Միհրի փոխակերպումը, մետամորֆոզը՝ կապված աստվածների նորոգման հետ: Երկու բարի և լուսավոր մեսիական կրոններից հաղթեց քրիստոնեությունը, երկու բարի և լուսավոր աստվածներից՝ Քրիստոսը: Քրիստոնեությունը և միթրայիզմը դարձան իրարամերժ, թշնամի կրոններ և, բնականաբար, տեղի ունեցավ Միհրի չարափոխումը:

Էպոսում Մհերը քրիստոնեական սիրտ և ինքնագոհաբերման Աստծո հակապատկերն է: Համաշխարհային ներդաշնակության աստվածային տիրություն տեղ չկան էսակենտրոնությունը, գոռոգությանը, նախանձին, բարոյականության աստվածային չափանիշների ռոնտահարմանը: Քրիստոնեությունն ամենից առաջ կարևորում է հեգությունը և խոնարհությունը: Մհերի մեջ առկա են բնածին մարդկային արատավորությունը, հակումը մեղքի նկատմամբ և անհեթեթ դաժանությունը: Նա ծեծում և տառջում է իր համաքաղաքացիներին կամրջով կամ ջրով անցնելու համար: Մհերին հատուկ է նաև անպատժելիության զգացումը: Ազատությունը վերածվում է ամենաթողության և ստրկացման գործիքի: Ի տարբերություն Սասնա մրուս դյուցազուների՝ Մհերի ուժը մութ է, խոցիոնալ ու չար:

Այլ խոսքով՝ բախման մեջ են գտնվում հեթանոսական և քրիստոնեական կրոնական գիտակցությունները: Քրիստոնեությունը չափազանց կարևորում է մարդու մեջ էսակենտրոնության հաղթահարումը, բացառում հզորության ցանկությունը՝ կարևորելով ճշմարտության պաշտամունքը: Քրիստոսը աշխարհ բերեց սերը, Աստծո սերը մարդու նկատմամբ և մարդու սերը մերձավորի նկատմամբ: Սերը, բարությունն ու գուրը քրիստոնեական վարդապետության ամենակարևոր կատեգորիաներն են, որոնք բացակայում էին հեթանոսական գիտակցության մեջ: Քրիստոնեությունը սովորեցնում է ներել և սիրել նույնիսկ թշնամուն:

Թե՛ Թովմա Աքվինացին և թե՛ Ռուսոն մարդու բնությունը համարում էին բարի, գտնելով սակայն, որ մարդուն խանգարում է բնական իրավունքի կամքը, բանականությունը: Դասական կավիճիզմը մարդուն նսեմացնում է, Նիցշեն

⁵ Մատենյի Դավիթ, Հայկական ժողովրդական էպոս, էջ 380:

ժխտում և ոչնչացնում է մարդուն, կորցնում նրան գերմարդու մեջ: Մարքսը մարդուն կորցնում է հասարակության և սոցիալական կոլեկտիվի մեջ: Ե՛վ Մարքսը և Նիցշեն տարբեր ուղղություններով ժխտում են մարդուն և քրիստոնեական բարոյականությունը: Դոստոևսկին քննարկում է Աստված-մարդ, և մարդ-Աստված դիալեկտիկան, հռչակելով, որ մարդը չպետք է թույլ տա իր կյանքի և արժանապատվության ոստնահարում, բռնություն և անարգանք: Աշխարհի մեծությունը՝ հարստություն, իշխանություն, շքեղություն, ուժ, փառք չափազանց կապված են կեղծիքի, չարության, դաժանության և բռնության հետ: Այս աշխարհը մարդկայնության, հոգևորության, գեղեցկության և անմահության աշխարհը չէ: Այն վախի, տառապանքի, չարիքի և առեղծվածի աշխարհ է: Եթե մարդու կյանքում բացակայում է Աստված որպես ճշմարտություն, Ազատություն և Իմաստ, ամեն ինչ դառնում է անիմաստ և պատահական: Միերի ողբերգությունը ազատության, դեմոկրատիկական և շնորհի դիալեկտիկան է, որը նրա պարագայում կյանքի դրախտի և դժոխքի սահմաններից դուրս: Հեթանոսական կրոնական գիտակցության մեջ չկա մարդու ազատությունը և սերը մերձավորի նկատմամբ: Մինչդեռ քրիստոնեական հոգևորության մեջ հաստատվում է մարդու, անգամ մարդկանցից ամենահեռինի աստվածակերպ էությունը, մարդու անկրկնելի և եզակի արժեքը: Իր «Լեռան քարոզով» Քրիստոսն աշխարհ բերեց մարդկության կողմից երբեմն ստեղծված ամենաբարդ և կատարյալ իմաստաբանական և կրոնաէթիկական համակարգը: Քրիստոնեական հոգևորությունը ազատությունը դարձնում է լուսավոր, ոչնչացնում բռնությունը: Զուրկ գութից ու կարեկցանքից՝ Միերը դառնում է խաղալիք մութ և խռացիոնալ ուժերի ձեռքին, ենթարկում իրեն ճակատագրի իշխանությանը:

Փոքր Միերը ելնում է նույնիսկ իր հոր դեմ: Ըստ որոշ պատմաբանների՝ նա ծնվում է ապօրինի գավալի խարանով և նախատիքով: Երբ քաղաքի բնակիչները նրա չարության և դաժանության համար բողոքում են Դավթին, Միերը հոր ապականին պատասխանում է ապականվ և հայր ու տղա «գարգում են իրար»: Նախանձի և եսամոլության շարժառիթով դուրս է գալիս հոր դեմ, երբ վերջինս Գուրջիստանից վերադառնում էր Մասուն՝ դեռատի գեղեցկուհուն ձիու գավալին դրած: Ոստնահարվում են բարոյականության բոլոր նորմերը: Հատկապես երբ առճակատվում և մենամարտում են հայր ու որդի: Դժբախտ Նանդուրը ոչ մի կերպ չի կարողանում իրարից բաժանել արևաթաթախ ամուսնուն և որդուն: Դավթին ինքը չի խփում, այլ ուզում է իր հոգին փրկել և միայն անից է հարվածում որդուն: Դաժան կտվում ոչ մեկը Նանդուրին չի լսում, և նա Աստծուն խնդրում է ուղարկել Գաբրիել հրեշտակին, որ գա և իրարից բաժանի հորն ու որդուն:

Ազատությունը Միերի համար ամենաթողություն է, կարեկցանքի և գութի բացակայություն: Միերը սպանում է թշնամի քաղաքի վերջին կառավի անգամ, դաժանաբար սպանում խլաթցի պառավին՝ իր թշնամի քաղաքի ծովսը վատ պահելու ցանկության համար: Միերի դատաստանն անողոր է ու անմարդկային: Նա իր բարի, կարեկից, մեծահոգի ու մարդասեր հոր հակապատկերն է՝ չար, դաժան, անհոգի և մարդասոյաց: Կարծես հենց նրա մասին է գրված Աստվածաշնչում. «Նա, ով չի նորոգում ու բարձրացնում նախնիների առաքինությունը, աղալիսին ամոթ ու նախատիք է իր պապերի համար և մի նոր անեծք»⁶: Իսկ Աստված անողոր է, հատկապես չի ներում ծնողների և որդիների առեղծվածներն ու թշնամանքը:

Էպոսում առանձնահատուկ տեղ է տրվում եկեղեցու սպասավորների և Փոքր Միերի փոխարարչություններին: Նա սպանում է Մատղավանքի վարդա-

⁶ Աստվածաշունչ, Մ.Ա.Մ. Էջմիածին, Միքայ 26-29:

պետին, որը, միանալով թշնամիների հետ, Մեերին ուզում էր մատնել նրանց ձեռքը: Որպես նենգություն և ուխտագանգության վրեժխնդիր Աստված՝ Մեերը հավատարիմ է իր սկզբնական էությունը, նա սպասում է դավաճան վարդապետին և Մատավանքը կոչում է Մատնավանք:

Իր՝ «Աստծո քաղաքի մասին» աշխատությունում Օգ. Երանելին գրում է. «Եկեղեցու պատմությունն աշխարհում Աստծո զարգացումն է»: Միջնադարում ամբողջ աշխարհում, նաև Հայաստանում տիրում էր եկեղեցուց և նրա ներկայացուցիչներից վախի ու կախվածության մթնոլորտ: Հանուն ճշմարտության պետք է ասել, որ հայ եկեղեցու՝ շնորհով լցված սպասավորների և քահանաների կողքին գտնվեցին, ինչպես Նարեկացին կասեր՝ «անկեղծուկ քահանաներ»՝ հեռու հոգևորությունից և նյութապաշտ, որոնցից մեկը հայտնվեց Փոքր Մեերի ճանապարհին և արժանացավ անողորմ դատաստանի:

Էպոսում առաջ է քաշվում նաև աշխարհակործանման թեման: Ջարհուրելով Մեերի իտացիոնալ և մութ ուժից՝ Դավիթը վախենում է աշխարհի համար: Ազատությունը Մեերի համար դարձել է ամենաթողություն: Հաղթելով վերջին վիշապին՝ Մեերը դառնում է աշխարհի տիրակալը: Հենց այդ ժամանակ նրա մոտ է գալիս սատանան և համոզում նվաճել նաև երկիսքը, Մեերը ելնում է Աստծո դեմ: Աստծո ուղարկած հրեշտակը պարտության է մատնում Մեերին, շղթայում ոտքերը և կախում ժայռից:

Քեզի մահ չըլնի

Դու Աստու խեղ մրցար⁷:

Դավիթն անիծում է Մեերին՝ ցանկանալով նրան անծառանգություն և անմահություն. երկու ծանրագույն պատիժ, որ կարող է ընդհանրապես վիճակվել որևէ մահկանացուի: Դավիթը Մեերին անվանում է «անմախ Կայեն»:

Սակայն նույնիսկ եղբայրասպան Կայենին հողն ընդունեց: Մինչդեռ Մեերը գրկված է գերեզմանի իրավունքից, նա անմահ է, միայնակ և հիշեցնում է թափառական հրեայի անմահությունը. «Եթե մեկը մեղք գործի մարդու նկատմամբ, Աստված կկտրի նրա դատաստանը, սակայն եթե Աստծո դեմ մեղանչի, ո՞վ կաղաչի նրա համար», - ասում էր Մողմմոն իմաստունը⁸:

Այնուամենայնիվ Մեերը երեք օր շարունակ դառնորեն ողբում է իր հոր սպանության լուրը լսելիս, ողբում իր որբությունը, անչափ հուզիչ բառերով:

20-րդ դարի մեծագույն հոգեվերլուծաբան Զիգմունդ Ֆրեյդը իր «Տոտեմ, և տաբու» աշխատությունում մի հետաքրքիր դիտարկում ունի. «Այն բանից հետո, երբ որդիները բավարարում են իրենց ատելությունը հոր նկատմամբ՝ հեռացնելով նրան, սկսում է հաստատվել ավելի վաղ ճնշված քնքշությունը նրա նկատմամբ, այն ի հայտ է գալիս խղճի խայթի ձևով, որի հետ կախված առաջանում է մեղքի զգացում: Մեռյալը դառնում է ողջից ավելի ուժեղ»⁹:

Բոլոր կրոններն ստեղծվել են մահվան նկատմամբ վերաբերմունքի հիման վրա: Սակայն մահը թագավորում է միայն նյութական աշխարհում՝ ենթակա տիեզերական և պատմական ժամանակին, և այդ սարսափելի չարիքի միջոցով բացվում է ելք դեպի հավիտենական կյանք: Մեերի անմահությունն այդ անմահությունը չէ, քանի որ նա գրկված է մահվան միջոցով հավերժություն դուրս գալու հնարավորությունից: Մինչդեռ առանց Քրիստոսի մահը բացարձակ անդամալիության և կորստի զգացում է, անմահության հավատի ոչնչացում և Աստված-մարդ

⁷ Մասնա Օտեր, Եր., 2. գ. էջ 79:

⁸ Աստվածաշունչ, Մ.Ա. Մ. Էջմիածին, 2001, Մողմմոն 30-35:

⁹ Փրեյդ 3. Գոթեմ և տաբու, Մ. 1995, էջ 204.

կապի խզում: Էպոսի վերջին ճյուղում վերջնականապես խախտվում է Աստված-մարդ կապը, Աստծու և մարդու ուխտը, որ կնքվեց Ասեռասարի և Մարիամ Աստվածածնի միջև արժանի լինելու դեպքում:

Մեերն առնում է հոր արյան վրեժը, եւ շրջում էր երկրից երկիր: Մասնա տան բոլոր մեռյալների հիշատակին պատարագ է տալիս, այցելում Բաղդասարի գերեզմանին: Նա այցելում է իր ծնողների գերեզմանին, դառնորեն ողբում իր կարոտը և որբության ցավը: Սակայն Մեերի ողբերգությունը Հոբի, Էդիպի, Սոկրատեսի, առավել եւս Հիսուսի ողբերգությունը չէ, արդարի և անարատի ողբերգությունը չէ: Նրա կողմից ռանահարված են աստվածային ճշմարտության չափանիշները, Մեերի մեղքերը պատնեշ են դարձել նրա և Աստծու միջև: «Աստծու ծանր ձեռքը իջավ Մեերի վրա, Աստված պատժեց նրան իբրև Աստծո դեմ մարտնչողի, Աստծո դրած բնական և հասարակական օրենքների դեմ գնացողի՝ իբրև չար, կործանիչ՝ ոգու, դևի, Նեոի(Անտրիխրիստոս)», - գրում է Ավ. Բառնակյանը¹⁰:

Աշխարհը երերում է Մեերի ձիու ոտքերի տակ: Հողը նրան տեղ չի տալիս, այն հողը, որ տեղ տվեց նույնիսկ եղբայրասպան Կայենին: Իրականաբար են Քեռի Թորոսի և հոր՝ Մասունցի Դավթի մարգարեությունները: Նրան տեղ է տալիս միայն քարը, կրակապաշտության խորհրդանիշ թռչունի՝ Ագռավու քարը:

Քրիստոնեությունը հաղթեց՝ բարձրանալով միթրայիզմի ավերակների վրա: Նա աշխարհ բերեց գաղափարներ և խորհրդանիշեր, որոնց միջոցով մարդը, սրբված իր աղանակյալ մեղքից, վերահաստատեց կապը Աստծու հետ: Խաչը դարձավ այն հզոր գեներ, որով քրիստոնեությունը հաղթեց և բարձրացավ: Քրիստոնեությունը աշխարհ բերեց հարության, փրկության և դրախտի հույսը: Հիսուսից առաջ դրախտն անբնակ էր:

Մեերն իր հավատարիմ և հրեղեն ձիու՝ Քուռկիկ Ջալալու հետ փակված է Ագռավաքարում: Հովվի հարցին, թե երբ դուրս կգա եւ պատասխանում է.

Քանի աշխարք չար է.

Հողն էլ դավբեցեր է,

Մեջ աշխրքին եւ չեմ մնա:

Որ աշխարք ավերվի, մեկ էլ շինվի,

Երբոր ցորեն եղավ քանց մասուր մի,

Ու գարին եղավ քանց ընկուզ մի,

Էն ժամանակ հրամանք կա, որ էլենք Էդառեն:

Այստեղ բացահայտ խոսվում է Հիսուսի երկրորդ գալստյան, աշխարհի փոխակերպման և պայծառակերպման մասին: Սակայն իրեն որպես պատիժ տրված անմահությամբ Մեերն իրավունք կունենա՝ դուրս գալ քարայրից և կանգնել Հիսուսի առաջին առջև: Ցորենի և գարու մասին Մեերի խոսքերն ունեն առեղծվածային և խորհրդավոր իմաստ, գուցե սա մարդու՝ երկիր արտաքսվելուց առաջ կորուսյալ դրախտի հիշողությունն է և նորից այնտեղ վերադառնալու անմեռ հույսը, Աստծո Արքայության, համաշխարհային ներդաշնակության երազանքի հույսը: Գուցե Մեերը լավ գիտեր, որ միթրայիզմն անվերադարձ պարավել է, և ինքն այլևս դուրս գալու հնարավորություն չունի:

Ինչո՞ւ, այնուամենայնիվ, Մեերի՝ այդ դաժան հերոսի կերպարը երկատվեց, և մեր ժողովուրդը նրա մեջ տեսավ նաև լուսավոր գծեր: Ինչո՞ւ Մեերը, փակվելով քարայրում, հայ ժողովրդին թողեց այդ խորհրդավոր ու առեղծվածային բաները: Գուցե մեր ժամիկ ասացողները կանխագգում էին այն արհավիրքն ու աղե-

¹⁰ Բառնակյան Ավ., *Երկերի ժողովածու*, 2-5, Եր., 1975, էջ 159:

տը, որ պետք է պատուիստեր Մասունին, ողջ հայ ժողովրդին: Եվ եա պահեց հույսը: Մարել է Ջոջանց տունը, քարայր մտած հայ դուցազուհի չի կարող դուրս գալ և փրկել իր ժողովրդին, որովհետև ընկուզաչափ գարու և մասուրաչափ ցորենի ժամանակները հայտնի չէ, թե երբ կգան, կամ կգա՝ ն արդյոք: 20-րդ դարի նշանավոր փիլիսոփա- հասարակագետ Մաքս Վեբերը հրաշալի է բնութագրում աշխարհի վիճակը. «Աշխարհը որպես անկատարության, անարդարության, տառապանքի, մեղքի, վաղանցիկության կիզակետ՝ ծանրաբեռնված մեղքով, իր զարգացմամբ ու մշակույթի տարբերակվածությամբ գնալով ավելի անիմաստ կերպարանք ընդունող, բարոյագիտական տեսանկյունից պետք է կրոնին ներկայանար որպես աստվածային իմաստից և արժեքից լիովին զրկված իրականություն»¹¹:

Փոքր Մեղի նման ամբողջ Մասունն է հայտնվել շվար ու մոլոր որբի վիճակում, Մասնա ծոերից ոչ մեկը չկա, չկան քեռի Թորոսն ու Ձենով Հովանք: Մարել է Մասնա տան ճրագը. առջևում մոեղուների և թուրքերի ժամանակներն են: Հայ ժողովրդին մեացել է միայն չար ու անարդար աշխարհի կործանման անմեա հույսը:

ХРИСТИАНСКОЕ МИРОВОЗЗРЕНИЕ И МОРАЛЬ ПОЭМЫ «САСНА ЦРЕР»

Резюме

С. Тоноян

Эпос "Давид Сасунский" ("Сасна Црер") является энциклопедией философии, Библией армян. В эпосе рассматриваются вопросы теологии, морально-религиозного и морально-философского характера, даны ответы на них в рамках христианского мировоззрения и морали. В эпосе широко отражены две религии, борьба христианства и митризма, и полная победа христианства, особенно в ветвях Давида и Мгера Младшего. Давид Сасунский - носитель христианской морали, ее духа и сущности. Христианство принесло в мир идеи и символы, посредством которых человек получил надежду на воскресение и спасение. Евангельская идеология стала самой сложной и самой совершенной религиозной системой. Последний из сасунских храбрецов - Мгер Младший пошел по пути испытания свободой. Свобода стала для него вседозволенностью. Ветвь Мгера Младшего окончательно нарушила заветы Бога и сасунских богатырей. В наказание Мгер получил бессмертие и заточение в "Горе Ворона".

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Տոնոյան Մեղա Հովհաննեսի – բ.գ.թ., դոցենտ, Երևանի ոռու-հայկական /սլավոնական/ համալսարանի հայագիտության ամբիոն,
Email: samsondavovan2014@gmail.com

¹¹ Вебер М. Мотивы социального действия. М., 1980, стр. 64.